

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

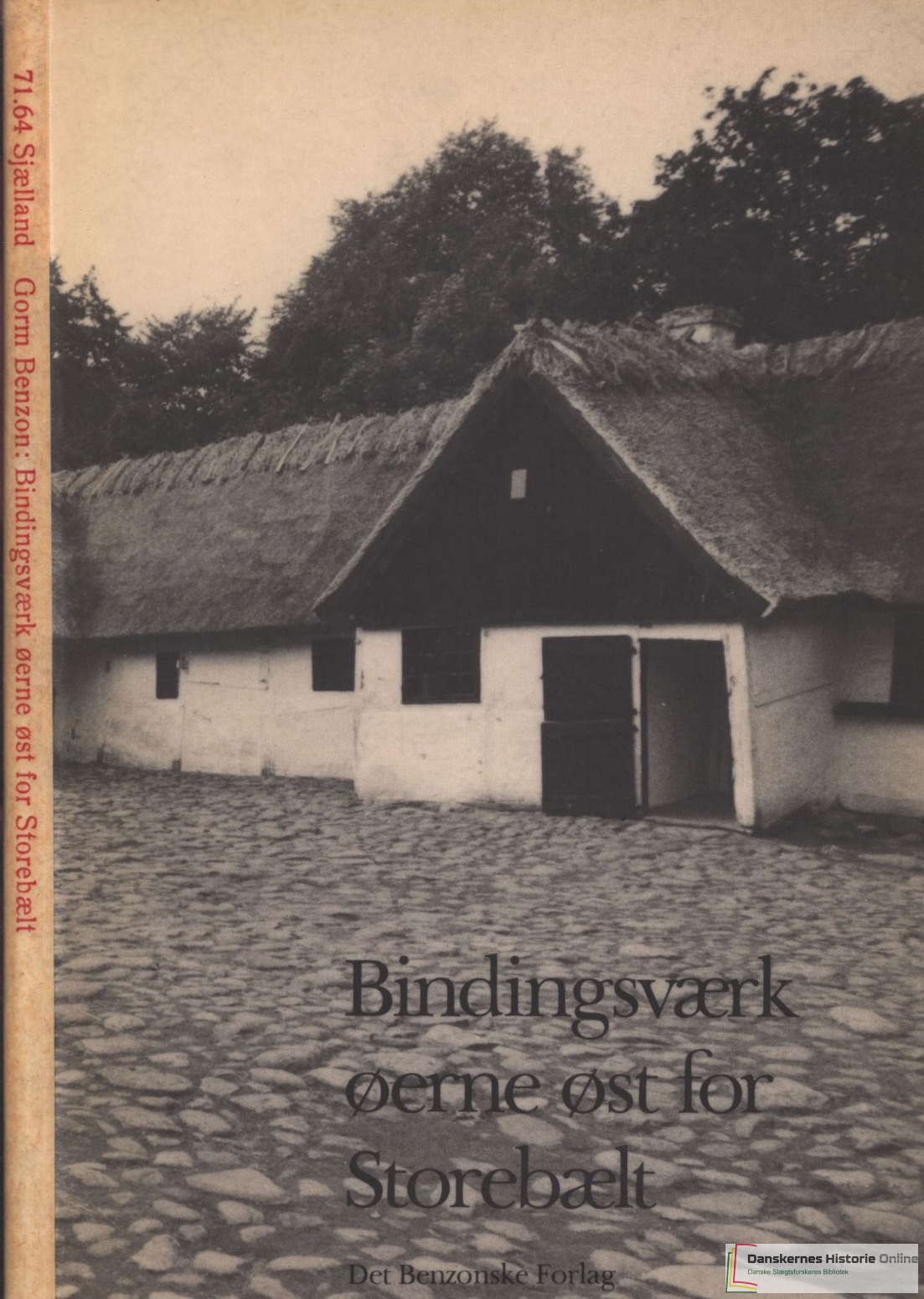
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

71.64 Sjælland Gorm Benzons Bindingsværk øerne øst for Storebælt

A black and white photograph of a traditional Danish building with a thatched roof and a cobblestone courtyard. The building has a steep gable roof and a small square window in the gable. The walls are light-colored, and there are several dark windows and a large dark doorway. The foreground is a cobblestone courtyard. The background shows trees and a clear sky.

Bindingsværk øerne øst for Storebælt

Det Benzonske Forlag

Gorm Benzon

Bindingsværk øerne øst for Storebælt

Det Benzonske Forlag

Copyright © Det Benzonske Forlag
Tekst: Gorm Benzon
Fotos: Stig Benzon
Tryk: Aalborg Stiftsbogtrykkeri 1985

ISBN 87-88850-14-5

Omslagsbillede:

Pebringegården på Frilandsmuseet i Sorgenfri er en meget typisk sjællandsk bondegård med overkalket bindingsværk, manglende fodtømmer og længer, som i nogen grad følger terrænets forløb.

Forord

Da bogen »Gammelt dansk bindingsværk« var under udarbejdelse, stod det hurtigt klart, at stoffet i virkeligheden var alt for omfattende til at kunne rummes i een bog af bygnings-seriens normale omfang. Vi måtte udvide til 200 sider, og endda resterede en mængde materiale. Kreditforeningen Danmark var mest stemt for, at dette materiale samledes i en lille serie på fem egnsbøger, hvori landsdelenes bindingsværkstyper omtales.

Opgaven har ingenlunde været let, fordi man er i den situation, at nogle landsdele stadig er ret vel forsynede med bindingsværkshuse, medens andre, hvor sådanne bygninger forhen var praktisk talt enerådende, nu er stort set uden bindingsværk.

Dette kan skyldes, at der i den pågældende egn har været mangel på egnet tømmer, så der simpelthen ikke har kunnet bygges solidt nok til, at husene har kunnet stå i århundreder. Andre steder er vejrliget så barskt, at selv det stovteste tømmer måtte gå til.

Da det derfor i slutningen af 1700-årene og i forrige århundrede blev muligt at bygge i grundmur, fordi teglstenene blev billigere, eller fordi man endog kunne brænde dem selv, byggedes der følgelig i grundmur i stedet for i bindingsværk. Teglstensmuren er nemlig langt lettere at vedligeholde end den mere »levende« bindingsværksmur.

At bindingsværket i nogle egne så at sige er forsvundet, betyder imidlertid ikke, at det dér var mindre spændende,

– ofte tvært imod: Mangelen på materialer medførte, at der måtte lægges særlig megen opfindsomhed for dagen, hvis man alligevel skulle skaffe sig tag over hovedet, og det har været en kamp for mennesker i de barske egne at lempe deres boliger efter vejrforholdene, så man kunne vinde en anelse læ og varme og måske spare en smule vedligeholdelse.

Indtil renæssancen var byggeskikken rundt om i landet stort set den samme, for der var træ nok at tage af, og landet er trods alt ikke større end at bygningskulturen har været ret ensartet. I renæssancens senere del begyndte mangel på tømmer imidlertid for alvor at gøre sig gældende i nogle egne, hvor der tidligere havde stået skov, og det, at man nu måtte til at spare meget på tømmeret i sådanne områder, medens man andre steder fortsat kunne tillade sig at rutte med det, satte gang i udviklingen af egns-bindingsværk.

Nogle hustyper er i dag helt forsvundne: De var så simple, at selv de fattigste af nyere tiders mennesker ikke fandt dem egnede til bolig. I begyndelsen af dette århundrede blev de sidste eksemplarer revet ned eller styrtede sammen af sig selv. Takket være illustrationsmateriale fra ældre bøger kan vi dog vide, hvordan sådanne boliger har taget sig ud.

På frilandsmuseerne er også en del gamle, nu ellers forsvundne hustyper bevaret, og dér kan vi da heldigvis endnu stifte bekendtskab med dem, men

det er trods alt dog de bedre eksemplarer, der hér har overlevet. Det simpleste, der kan opvises er landhåndværkeres og småbønders huse.

Mekanisering og rationalisering af landbruget har medført, at selv den mest velbevarede »aktive« gård i dag fremtræder anderledes, end den gjorde det for 100 år siden. Selvom man måske har opretholdt det ydre skin, har den indvendigt måttet tilpasses nutidens krav, og selv hvor man er meget pillen med vedligeholdelsen, har denne – i hvert fald for praktisk talt alle større gårdes vedkommende – måttet forenkles betydeligt, fordi der ikke længere er et folkehold til at tage sig af de tidskrævende vedligeholdelsesarbejder.

Noget, som det er gået særdeles hårdt ud over, er tagene: Det er dyrt at lægge og vedligeholde stråtage, og man kommer ikke uden om, at de er ret brandfarlige. Det er også rasende dyrt at lægge et stort tegltag, og derfor har mange gamle bindingsværksgårde nu moderne pladetage. De tætter godt, men de pynter ikke. Man må håbe, at det dels lykkes at udvikle endnu bedre brandsikringsmetoder end de eksisterende og at det dels gøres økonomisk muligt for ejere af gamle bindingsværksgårde at bibeholde eller få oplagt det rette tag.

Bindingsværket har altid været en levende byggeform, som gennem århundreder har kunnet tilpasses menneskers behov. – Og det kan det vel fortsat, måske endda ofte bedre end nogen anden bygningsform. Det er utrolig elastisk både over for vind og vejr og omformningsbehov. Der er sejt sammenhæng i det, og den fører ikke blot fra bygningsled til bygningsled, men også fra tid til tid og forbinder vore forfædres kultur med vor egen.

Tidligere i århundredet blev det ustandselig understreget, at bindingsværket var en gammeldags og ufuldkommen byggeskik, som naturligvis måtte pakke sig, når nye, mere effektive metoder og materialer til opførelse af huse kom ind i billedet. Takket være denne indstilling blev hovedparten af vore byer raseret for næsten alt, hvad der var at byde på af bindingsværkshuse, og en lang række af vore herregårde fik pragtfulde hovedbygninger i bindingsværk erstattet af nye i grundmur og undertiden med rig anvendelse af cementornamentik. Samme skæbne delte siden hovedparten af vore fortræffelige præstegårde.

Noget kunne dog tyde på, at bindingsværket vil vende tilbage, for en del mennesker er kommet til den opfattelse, at bindingsværk er det smukkeste byggeri, vi kan opvise. Da et godt hus i Ringe således for nogle år siden måtte fjernes for at give plads til et parkeringsanlæg, blev det ikke blot revet ned, sådan som det forhen var almindeligt, nej, det blev sandelig omhyggeligt opmålt, pillet fra hinanden og ført til Faaborg, hvor det samlede igen og indrettedes til moderne beboelse. Dette eksempel vil antagelig danne skole, om der ellers skabes økonomiske muligheder derfor.

Man kan udmærket bygge nyt i bindingsværk, og det kan gøres smukt. Jeg forestiller mig således, at man fremover vil søge at retablere facaderækker, hvori hovedmassen endnu er bindingsværk, men hvor enkelte huse har måttet vige for nyere bebyggelse, ved at man river de nyere huse ned og opfører bindingsværkshuse i den gamle stil. Dette vil være en langt lykkeligere løsning end de betonkonstruktioner, som man flere

steder både herhjemme og i udlandet har forsøgt sig med ved restaurering af gamle kvarterer. Mange gange véd man endda udmærket, hvordan de forsvundne bindingsværkshuse har set ud. Nedrivningerne fandt jo ofte sted efter at fotografiet var opfundet, og det behøver ikke at blive til potemkinkulisser, fordi man genbygger efter gammel tradition og gamle forbilleder.

Vi kan ikke påstå, at øerne øst for Storebælt er dem, der bærer landets yppigste bindingsværk til skue, men til gengæld forekommer der mangfoldige spændende konstruktioner, hvoraf nogle, – som f.eks. det sjællandske sidebånd – går tilbage til middelalderen. Medens det her efterhånden forsvandt, fordi man fandt det for gammeldags, blev det pludselig højeste mode på Bornholm.

I området er der bevaret ikke så lidt gammelt bindingsværk, og byboers interesse for landlig idyl, har vel især betydet meget for opretholdelsen af mange sjællandske bindingsværkshuse, som nok ellers var gået til. At de så er blevet noget mere »kulørte« end de gamle sjællandske bindingsværkshuse med det overkalkede tømmer, er noget man må skyde ind under, at skik og brug nu engang ændrer sig.

Meget sjællandsk land-bindingsværk er uhyre spartansk, for nok var der store skove på øen, men der var også altid meget andet at bruge tømmer til, og de sjællandske bønder hørte stort set til landets dårligst stillede.

Kraftigere bliver bindingsværket, når vi kommer ned til »sydhavsøerne«, Lolland og Falster. Ikke mindst på Lolland

har man ruttet mere med tømmeret, og bygningsmæssigt er øen et brydningsområde mellem Fyn og Sjælland. Det lollandske bindingsværk har flere træk til fælles med det fynske, dog bliver det sjældent så tæt og tømmeret sjældent så svært som i det yppigste fynske byggeri.

Bornholm er hvad bindingsværk angår et såre fascinerende område, hvor man i mange måder er gået sine egne veje, og en del træk, som træffes her, ses kun sjældent eller aldrig i landets andre egne, – det gælder f.eks. de karakteristiske hjørnestolper skåret i eet med »knægte«. Klippeøen er iøvrigt også det sted i Danmark, hvor man længst blev ved med at bygge i bindingsværk.

I hovedbogen »Gammelt dansk bindingsværk«, er bybindingsværket, herregårde, præstegårde og specielle bindingsværkshuse behandlet, – man kan sige, at det er de mindst egns-typiske. Bøndernes huse er mere generelt gennemgået. I egnsbøgerne er hovedvægten lagt på bønderbygningerne, men i slutningen af dem vises og omtales betydningsfulde bindingsværksbygninger, som der ikke blev plads til at vise eller omtale i hovedbogen.

Det vil være en fordel at sammenholde teksten med »Gammelt dansk bindingsværk«. Specialudtryk vil man kunne finde i »Danske bygningsudtryk«.

En hjertelig tak til Kreditforeningen Danmark, som har muliggjort udsendelsen af dette materiale, tak ligeledes til Frilandsmuseet i Sorgenfri, Lolland-Falsters Stiftsmuseum i Maribo, Nord-sjællandsk Folkemuseum og Bornholms Museum.

Gorm Benzon

Bindingsværk øerne øst for Storebælt

Sjælland

Denne bog handler om land-bindingsværk øst for Storebælt, hvilket vil sig Sjælland, Møn, Lolland-Falster og Bornholm. Vi finder i området forskellige bindingsværkstyper, dog er ingen af dem så rige, som bindingsværket i Østjylland og på Fyn. Til gengæld kan man i nordvestsjællandsk bindingsværk støde på en byggemåde, der – omend den anvendtes helt ned i forrige århundrede – er rent middelalderlig.

Alt ialt var de sjællandske bønder ret konservative, det gjaldt også, når talen var om jordens opdyrkning og husdyravlen. Sikkert havde det sine gode grunde, for mange steder var de sjællandske

bønder tyngede af et strengt hoveri. Det gjorde ikke alene deres økonomiske situation svag, men lagde tillige meget beslag på deres tid og arbejdsevne, så der intet overskud var til initiativer.

Selvom Sjælland er en skovrig ø, disponerede bønder sjældent over egne skovlodder, hvor de kunne hente træ. Skovene tilhørte kronen og godserne, og allerede i begyndelsen af 1600-årene, var de mange steder slemt forhuggede.

Fra højeste sted udgik der gentagne gange strenge forordninger om at spare mest muligt på tømmeret, og der var unægtelig også bud efter det til mange formål. Ikke alene brugtes det til huse og møller, man byggede også skibe af det, anvendte det til møbler, redskaber, vogne, gærder etc., og sidst, men ikke mindst, var træ det væsentligste fyrsigtemne.

Endnu noget ind i 1700-årene var der i nogle sjællandske skovområder, f.eks. i Nordsjælland og Midtsjælland, en del ordentligt gavtræ at finde, og ikke mindst i midtsjællandske gårde fra den tid kan der optræde kraftigt egetømmer, der dog er sparsomt anvendt.

Efter at englænderne i 1807 havde taget vor flåde, så vi måtte i gang med en genopbygning, blev manglen på egetømmer nærmest katastrofal, og man måtte mere end nogensinde spare på tømmeret i husbyggeri.

Det havde vel alltsammen ordnet sig, hvis man havde forstået betydningen af at plante skov i stedet for at plyndre den. Noget sådant kom man imidlertid

De sjællandske gårde var ikke rige på tømmer, og på mange gamle huse mangler fodremmen, som det bl.a. fremgår af dette foto af et stuehus fra 1629 i Kallinge.

Uanset lidenheden er dette udhus fra Kalvehave på Sydsjælland typisk for øens bindingsværk: Der er sparet meget på tømmeret, men en fodrem har det dog måttet blive til, så væggen kan stå ordentlig fast på stengærdet, som på den ene side fungerer som en slags forhøjet syld. På denne side mente man så nok at kunne spare løsholterne, men de er der til gengæld både i gavlen og på den anden langsideside. Under fjælegavlen ses et stort drypbræt. Frilandsmuseet i Sorgenfri.

først ind på sent i 1700-tallet, og i 1805, hvor Danmark omsider fik en fredskovlov, var vi det skovfattigste land i Europa.

Generelt må det siges, at det sjællandske bindingsværk er blandt det magreste, vi finder herhjemme, og det kan måske undre, fordi der i de sjællandske købstæder samt i hovedstaden stod nogle store, overmåde rige bindingsværksgårde, hvoraf enkelte endnu er helt eller delvis bevarede.

En af forklaringerne på fænomenet er, at byernes store købmænd og andre patriciere naturligvis havde større økonomisk formåen end bønderne, men samtidig havde man i de større byer den fordel, at transporten til dem var meget

lettere, så man kunne skaffe sig det fornødne tømmer fra mere skovrige egne eller lande.

Til søkøbstæderne kunne tømmeret sejles, og til byer som Slagelse, Ringsted og Hillerød, der ligger inde i landet, førte veje, som, omend deres tilstand lod meget tilbage at ønske, dog var til at befare med store vogne.

I landdistrikterne havde man derimod oftest kun et par hjulspor til vej, og efterhånden som de blev for dybe, lavedes der nye ved siden af. På de fugtige årstider kunne det være aldeles umuligt at køre på dem. Hertil kom, at bøndernes vogne mestendels var nogle elendige, ledeløse køretøjer, der ingen større vægt kunne bære, og holdt vog-

Det sjællandske landbindingsværk bør inde i landet stå helt overkalket, som det gør på denne gård ved Roskilde.

I Vindekilde ved Faarevejle byggede slotsfogeden på Dragsholm i 1610 denne charmerende trefløjede bindingsværksgård, »Røde gård« kaldet. Den har nu ikke altid været rød. Der var en periode i forrige og dette århundrede, hvor i hvert fald noget af den var hvidkalket, men det røde skulle altså være det oprindelige.

Del af »Røde gårds« stuehus. Man ser det kraftige tømmer, som her er anvendt i ret rigelige mængder. Og selvom gården er rød, følger den alligevel god sjællandsk skik, hvor både tavl og tømmer er overstrøget. Bemærk de gennemstukne bjælkehoveder og de meget små vinduer.

nen endelig, kunne de små, forslidte bondeheste ikke trække noget læs af betydning.

Det hjalp derfor ikke stort, at der nogle kilometer fra byggepladsen kunne findes udmærket træ, for det var næsten umuligt at få det transporteret, især da når det drejede sig om store, tykke stykker. Følgelig var det kun, hvor man havde træet lige ved hånden, at der blev tale om mere gedigne konstruktioner.

Træmangelen medførte, at der flere steder eksperimenteredes med andre træsorter end eg, som er det hårdeste, sejgeste og mest vejrbestandige, vore skove kan byde på. Man forsøgte sig med både bøg og el samt i kystegne med importeret fyrretræ. Ingen af disse træsorter var imidlertid velegnede til anvendelse i ydervægge, hvorfor man senere har haft store reparationsarbejder på sådanne huse.

På Sjælland stod husene som regel helt hvidkalkede, hvilket vil sige, at man ikke så meget til tømmeret. Det tegnede sig nærmest som skygger i de hvide murflader. Denne praksis kunne selvfølgelig skyldes, at sjællænderne ikke selv mente, at der var noget at prale med, hvis tømmeret var spinkelt og ikke særlig lige. Forklaringen var dog snarere den, at man ikke havde råd til at tjære eller male træværket.

I kystegne, hvor der alligevel skulle skaffes tjære og maling hjem til bådenes vedligeholdelse, fik en del huse afstolpet tømmer, ganske som det var tilfældet andre steder i landet. Selv i kystegne var anvendelse af tjære dog betragtet som en vis luksus, og mange fandt, at det var utidigt ødsleri at ofre tjære på samtlige bygninger i en gård. Det var derfor gerne de fornemste af husene, der fik afstolpet tømmer – f.eks. stuehuset og måske hestestalden. Bl.a. på

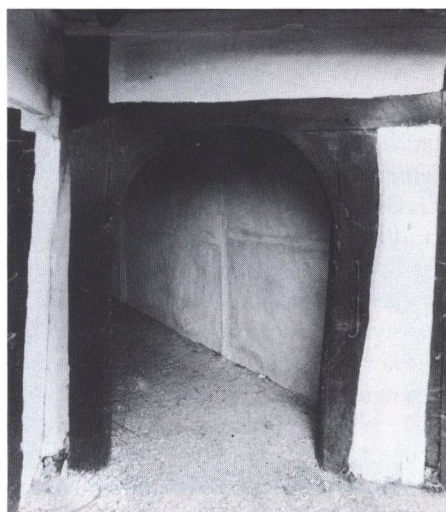
Præstegårde har ofte skilt sig lidt ud fra egnens øvrige byggeri, som f.eks. denne lille kirkelade til Farum præstegård med »præstens gang« i et skråt afskåret hjørne. Den brugte han, når han fra præstegården gik over til kirken. Der er løsholter i de brede fag, men ingen fodrem. Tømmeret er sort afstolpet. 1817 står der ridset i overtavlet ved passagens højre side.

Reersø var det brug at male eller tjære tømmeret på nogle huse og lade andre fremtræde hvidkalkede.

På Vestsjælland afstod nogle bønder helt fra såvel hvidtning som afstolpning. Væggene stod da med ubehandlet tømmer og tavl i rått ler.

At afstolpning af bindingsværk nu om stunder ses over hele Sjælland, kan muligt harmonere med de gamle bønders ønskedrømme, men ikke med deres økonomiske formåen, og vil man holde sig traditionerne efterrettelig, bør sjællandske bindingsværksgårde og huse med undtagelse af dem, vi finder i kystegnene, stå hvidtede.

Det vil dog sige: Herregårdsbygninger, skoler, funktionærboliger under herregårde og i nogen grad præstegårde, kan falde uden for disse rammer. De

Farum kirkelade viser sig ved nøjere betragtning at være ældre end 1817. Går man nemlig gennem »præstens gang«, læses der på overliggerbjælken til den smukke bue, årstallet 1734.

Det gamle sjællandske bindingsværk har ikke fodrem, og sylden kan være så lav, at det ser ud, som om husets vægge gror direkte op af jorden. Hvor der imidlertid skal være lidt ekstra hold på sagerne, f.eks. i døråbninger, er der sat syldeholter mellem stolperne, og de fungerer som lærskel som i denne gamle gård i Kattinge.

byggedes af eller til folk uden for bondestanden, så de står ofte bybindingsværket nærmere, både hvad angår tømmerkonstruktioner og overfladebehandling.

Begynder vi fra grunden, så mangler de sjællandske land-bindingsværkshuse det stykke fodtømmer, som stolperne ellers er tappet ned i og som kaldes fodremmen. Først i slutningen af 1700-årene rykkede fodrem ind på de nord-sjællandske gårde. Her var bønderne nemlig blevet arvefæstere under kronen, hvilket gav dem en vis velstand. Noget ind i forrige århundrede blev fodrem også almindelig i andet sjællandsk byggeri.

Ellers arbejdede man alene med en syld, hvilket vil sige en sokkel af sammenstablede marksten – rå eller kløvede – og måske sammenholdt med mørtel. Endnu i 1700-årene brugte man byggegrunden som den var uden at jævne den ud, så den blev plan. Først efter 1800 kom man ind på at planere. I mange gamle gårde forløber længerne derfor i hop og spring, og et udmærket eksempel på denne byggeskik er den dejlige gård fra Pebringe på Stevns, som nu er opstillet på Frilandsmuseet i Sorgenfri.

Husets stolper stillede på særlig store syldesten, og imellem dem lå der gerne mindre sten, som dog skulle have en pæn, plan overside, for dér skulle

Et landhåndværkerhus fra Kalvehave, nu i Frilandsmuseet i Sorgenfri, har syldholter mellem stolperne i stedet for fodrem. Tømmeret er ret svært egetræ og den forholdsmæssige tømmerrigelighed skyldes, at der kunne hentes træ på de kongelige vildbaner i det ret skovrige Vordingborg len. Huset har en lille udvidelse i den ene ende og et bislag for at råde bod på trangheden. De sjællandske huse var gerne meget smalle.

Ikke meget i det ydre røber, at et hus som dette er af bindingsværk, for væggene er omhyggeligt overhvidtede. Dog afslører de gennemstukne, formaglede bjælkehoveder bygningens sande karakter. Væggene følger terrænets skrånen, og det gør taget i nogen grad også. Den stejle sjællandske gavlfornægler sig ikke, den dukker op bag ludens skrålæg. Delen af huset nærmest luden er med halvranker til støtte af stolperne og er opført i 1641. Huset ligger iøvrigt i Faxe og er kendt som »Rasmus Svendsens skole«.

Fattighuset fra Greve, som nu er genopført i Fri-landsmuseet i Sorgenfri har både en vel opbygget syld og svær fodrem. Det er faktisk et godsbyggeri.

væggens støjler, som vi siden skal vende tilbage til, hvile.

Skikken med at stille stolperne direkte på syldsten var for så vidt udmærket, såfremt da ikke nogen af stenene begyndte at synke, hvad der meget vel kunne forekomme. Så risikerede man nemlig, at stolperne skred ned, og i alvorligere tilfælde kunne det vride en hel væg skæv. Det var dog sjældent, at den ligefrem væltede, for bjælkerne og tagremmen – lejden – holdt sammen på sagerne.

Alligevel var nedskredne stolper ingen pryd for huset og ejheller gavnlige for dets soliditet, så man kunne på forskellig vis søge at imødegå sådanne kalamiteter. En af mulighederne var at sætte såkaldte syldholter mellem stolperne og tappe dem ind i siden på disse.

Syldholterne lagdes på sylden. De måtte være så lange, som faget var bredt, hvilket på Sjælland udmærket kan være et par meter. Man skulle dog ikke til dem bruge tømmer i så store længder som til en fodrem, og eftersom stolperne ejheller skulle hvile på dem, behøvede de ikke at være synderligt rette.

I det sydlige Sjælland var det almindeligt at tappe løsholter ind i stolperne i vindueshøjde, så fagene på den måde deltes tværs over, eller man kunne undlade løsholter og forlade sig på, at tagrem og syldholter kunne binde konstruktionen tilstrækkelig godt sammen.

I den nordlige del af Sjælland – stort set nord for en linje, der går fra Karlstrup over Lejre til Sorø samt derfra nord om Tissø – brugtes en såkaldt sidebåndskonstruktion. Den var også engang udbredt på Sydsjælland, og den holdt ret længe stand i et lille område omkring Karise.

Et sidebånd er et ret langt, ikke synderlig kraftigt stykke tømmer. Det indhuggedes – bladedes – i stolperne i vindueshøjde, og det går over flere fag. På det mest konservative byggeri i Odsherred sidder sidebåndet på væggens inderside, og konstruktionen kan endnu findes hist og her i et gammelt hus. Det indvendige sidebånd er ellers en konstruktion, som tilhører tiden før år 1500. Man træffer den også i bevarede tyske middelalderhuse.

Ud over at støtte stolperne har sidebåndet tjent til at fastbinde støjlerne på. Disse tynde, lange stokke, som gerne var af hassel, stilledes på syldstenene og blev for oven sømmet fast til tagremmen – lejden – med håndsmedede søm. Til fastbindingen brugtes snoede halm-bånd – simer – eller kabelgarn, hvorved

forstås en enkelt af de hampesnøre, som et reb er slået af.

Sjællænderne flettede ikke mellem støjlerne, sådan som det var brug andre steder i landet. Støjlerne var ene om at fastholde lerkliningen, som til gengæld var meget tyk; på væggens inderside dækker den for det meste helt tømmerkonstruktionen, så det sjældne indvendige sidebånd overhovedet ikke kan ses, og på ydersiden kan den fremtræde i relief mellem stolperne som puder, der går ubrudte fra læde – lejde – til sylde.

På senere byggeri er sidebåndet anbragt på husets yderside, hvor man kan se det tegne sig i samme højde som løsholterne i andet bindingsværksbyggeri – altså lige under vinduerne. De løsholter, som var en konstruktion, der kom til i renæssancen, vandt ikke indpas i sidebånds-området på Sjælland. Man fandt – og måske ikke helt uden grund – at de mange tapninger og samlinger svækkede konstruktionen og gjorde den mindre smidig, og netop i egne, hvor der skulle spares på tømmeret, var det væsentligt med en smidig konstruktion, hvis huset skulle blive stående i et ordentligt blæsevejr.

I Nordsjælland øst for Issefjorden blev sidebåndene efterhånden så brede, at de ved overfladisk betragtning kan minde om løsholter. Ser man imidlertid nærmere efter, vil man opdage, at sidebåndet skærer sig gennem stolperne, hvor løsholterne kun går fra stolpe til stolpe.

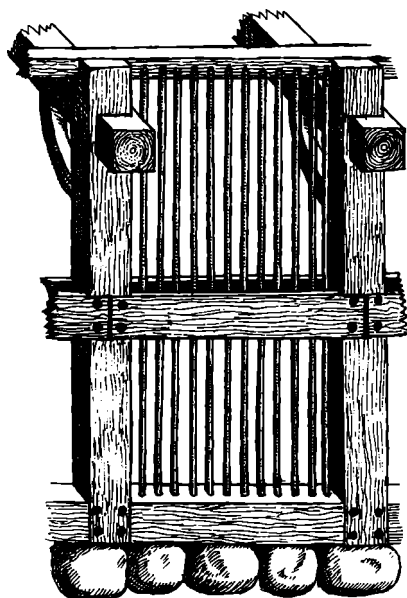
En noget forvirrende konstruktion kaldet omsluttende sidebånd kendes bl.a. fra Tisvilde-egnen, Hornsherred og på Halsnæs. Der er her på såvel inder- som ydersiden af stolperne bladet et bånd – en mådelig tyk fjæl.

De omsluttende bånd adskiller sig fra

de andre bånd bl.a. derved, at de kun rækker over ét fag, ganske som løsholtet. De kan kendes herfra ved, at de skærer sig ind gennem stolpernes inder- og yderside og mødes midt på hver stolpe, hvor løsholtet slutter ved stolpen og føres ind i denne med en tap, som ikke kan ses.

Inde mellem de omsluttende sidebånd ligger murværket, og for at gøre forvirringen total, kan man i de meget brede fag, der gerne er arbejdet med, have indskudt en ekstra stolpe eller et par dokker, der er stillet oven på hinanden. Da samlingen er bag sidebåndene, er det ikke muligt at afgøre, hvad der er dokker, og hvad der er stolper, med mindre konstruktionen skilles ad.

Dokker er, hvad man normalt betegner som fyldtømmer. De har liden eller

Omsluttende sidebånd og glammede bjælker samt syldeholter. – Alt typiske sjællandske bindingsværksdetaljer.

Sjællanderne var ikke så meget for dokker i bindingsværket, for de tager en hel del tømmer. De forekommer dog hist og her, som på dette smukke hus i Farum, men sparsomt.

Sidebånd brugtes også i byhuse, som hér i et gammelt hus i Skælskør. – Det ses under tagknægtene og de gennemstukne bjælker.

ingen egentlig bærende funktion – støtter højst nogle løsholter eller omslutende sidebånd en smule. Dokker er ikke særlig lange. Derfor var det lettere at skaffe sådanne tømmerstykker i stedet for hele stolper. Hvad der er bærende stolper, og hvad der er indskudte stolper eller dokker i huse med omslutende sidebånd, kan gerne ses derpå, at sidebåndene går ubrudte gennem de ikke bærende led, men mødes i de bærende stolper.

På Sjælland var det almindeligt, at der for oven på indersiden af stolpen huggedes ind, så der blev et revinklet hak, og i dette hak blev tagremmen, lejden eller læden lagt. Den var på sin side udstyret med et indhug i underkanten, så det passede ind over hakket i stolpen. På den måde låstes samlingen, og man

200 år gammelt husmandssted fra Helsingørskanten, nu i Nordsjællands Folkemuseum i Hillerød. Bjælkerne er her i nogle tilfælde glammede sammen med stolperne. Der er dryppjæl i gavlen og syld uden fodtømmer. Væggene er overhvidtede. Bageovnen med sokkel af marksten dækkes for oven af et tagudhæng.

siger, at tagremmen er nedskåret i stolpen. På tagremmen hviler tagspærene.

Over hele Sjælland havde man indtil svenskekrigene glammede bjælkerne ind i stolperne, hvilket udførtes på den måde, at der lidt nede på hver stolpe lavedes en indhugning så høj som bjælken og i dens halve bredde. I bjælken lavedes der en tilsvarende udhugning til stolpen 20–30 cm fra enden. Denne kom således efter samlingen til at rage et lille stykke uden for væggen.

Under svenskekrigene hærgedes øen på det frygteligste, og en mængde gårde og huse blev enten brændt af eller så ødelagte, at de måtte erstattes med nye. På Sydsjælland gik man da over til en mere moderne byggemåde, hvorefter bjælkeenderne i bjælkens fulde højde tyndedes ud til svære midtertappe – såkaldte bjælkehoveder – der førtes gen-

nem et udstemmet taphul i stolperne. For at fastlåse samlingerne, bores der tværs gennem bjælkehovederne helt inde ved stolperne, og store træpløkke sættes i, så stolperne ikke kunne vippe ud fra bjælken.

I Odsherred, Hornsherred og andre steder i sidebånds-området vedblev man dog troligt at glamme bjælker og stolper sammen, som man var vant til siden den grå middelalder.

Når man ved udskiftningen i 1780-erne flyttede en del af gårdene uden for landsbyerne, var det meget almindeligt, at kliningerne i de gamle bygninger simpelthen bankedes ud, hvorpå tømmerkonstruktionerne toges fra hinanden for siden at blive samlede igen det nye sted. Undertiden foretoges der ændringer hist og her, og det fremgår tydeligt på mange gamle sjællandske

Landarbejderhus fra Englerup i Frilandsmuseet i Sorgenfri. Det meget beskedne grundhus er udvidet med et udskud på begge sider samt med en lude. Noget af væggene er stråbeklædt.

gårde, at tømmeret har været anvendt flere gange. – Bindingsværk var ganske enkelt udformet til at kunne flyttes.

På Sjælland var det meget nødvendigt med denne sparsommelighed, og man har eksempler på, at enkelte huse i 15- og 1600-årene blev taget fra hinanden, flyttet og samlet påny 4–5 gange.

De bladede og glammede konstruktioner havde den fordel, at de kunne udføres alene ved hjælp af øksen, som var de gamle tømreres fornemste værktøj, og som de håndterede virtuost. Nymodens redskaber som stemmejern og stikøse så mange tømrere skævt til. Konservatismen gav sig så at sige af sig selv: Der var intet overskud af tømmer, og derfor ikke råd til at gå nye veje. Ergo holdt man sig til de traditionelle, nedarvede metoder, som man i det mindste vidste var brugbare og sikre. Vi ser noget parallelt på Island, hvor man endnu i forrige århundrede skar træting stort set, som man havde gjort det i

middelalderen, og hvor vikingetidens drageslyng bibeholdtes på såvel mangletræer som ølkrus og syskrin. – Træmangel afholdt billedskærerne fra at eksperimentere.

Med den beskedne træmængde siger det næsten sig selv, at sjællænderne ikke brugte de mange små skråbånd i de underste tavler, som optræder f.eks. i fynsk bindingsværk. Der manglede jo for det meste også en fodrem, som de kunne tappes ned i. I 1700-årene, hvor der hist og her dukkede fodremme op, og i forrige århundrede, hvor fodremmen bliver almindelig, gør man imidlertid i nogen grad brug af stormbånd, lange skråbånd eller ranker, der går fra et hjørne mellem fodrem og stolpe til det modstående hjørne af faget mellem tagrem og stolpe – dog ikke altid så højt.

I nogle andre egne af landet var det sædvane, at stormbåndet, som kunne sidde i det yderste eller næstyderste fag

Den prægtige Pebringe gård, nu på Frilandsmuseet i Sorgenfri, er et anlæg, der er blevet til over flere etaper. Den ældste del er fra det tidlige 1600-tal. Anlægget rummer et utal af spændende bygningskonstruktioner, og et langt udskud giver bedre plads i laden.

mod hushjørnet, skrånede opad mod dette. På Sjælland skrånere det gerne indad.

Indvendig brugtes korte skråbånd i hjørnerne mellem bjælker og stolper. De er ofte bladet sammen med begge disse tømmerstykker, og der er drevet håndsmedede søm igennem samlingerne for at fixere dem.

En del sjællandske huse har en skrå, vandret stillet drypplanke – også kaldet et regnbræt – midt på væggene for at slå nedsilende vand bort fra huset, så det ikke vaskede kliningerne ud. Det har også været almindeligt at beklæde ydervæggene – ikke mindst de udsatte vestvendte – med lodrette halmmåtter eller halmbundter fastholdt af påsømmede

Stormbånd eller ranker ses også på sjællandsk bindingsværk. Avlsbygningen på denne smukke gård mellem Helsingør og Hillerød har en del – omend spinkle ranker. Hovedbygningen har i den brede gavlkvist et par små halvranker.

Der er mange prøver på udfyldning af tavl i Pebringe gårdens bindingsværk, – hér både marksten og tegl, og man ser, i hvor høj grad, faget har måttet lempes efter terrænet.

lægter. Det har været et udmærket værn imod slagregn og har tillige brudt vindens pres, så det ikke kom til at trække så slemt inden døre.

I nogle tilfælde har man på væggen under vindueshøjde sat en drypplanke og under den igen beklædt væggen med halm, medens overdelen af væggen har fremtrådt hvidtet. Den var på grund af det udragende tagkæg ikke så udsat for regn.

Efterhånden erstattede man de fleste steder ydervæggens klininger med ubrændte, soltørrede lersten – adober – som muredes op med kalk- eller lermørtel. Det var meget lettere at vedligeholde. Siden udskiftedes adoberne med det endnu bedre materiale, brændte lersten, tegl.

På Stevns, hvor der er nem adgang til kridtforekomster, huggede man tidligt blokke af dette søjelige materiale og indsatte dem i bindingsværkets tavl, og på Faxe-egnen var det noget brugt at

Vognport og redskabshus på Farumgaard. Stormbåndet går her fra fodrem til lagrem og berører overhovedet ikke stolperne.

I Pebringe gårdens ladeudskud er der både lerklining for oven samt udmuring med kridtstensblokke og med kalkstensbrud – ballinger – i de nedre tavler.

Man kunne nok improvisere lidt i de sjællandske bindingsværkshuse, som hér i Farum, hvor der engang indsatles et vægstykke af kløvninger i bindingsværks-langsiden.

Bindingsværks-overdel i ellers grundmuret hus. Farum.

hugge lange skærver af den hårde faxekalk – battinger – og mure dem ind i tavlene. Ligeledes marksten kan træffes indklinede i tavl.

Det er en almindelig opfattelse, at de sjællandske huse er lidt højere, end det forekommer andre steder i landet. Det er imidlertid ikke tilfældet. De er derimod smallere: En almindelig stuehusbredde er på fem meter, og det i forbindelse med det stejle tag, de lige gavle og de hvidkalkede mure kan nok få huset til at virke højere, end det i grunden er.

Et sted på det sjællandske område byggedes der dog mere i højden. Det var på Amager, hvor bønderne, takket være jordens frugtbarhed og det københavnske markeds nærhed, var usædvanligt velstående. De almindelige Amagergårde adskiller sig ikke typemæssigt fra det sjællandske byggeri: Konstruktionerne er stort set de samme, men tømmeret er sværere og bedre, og murene højere, så man har haft en god lofts-

højde i både stuer og stalde. Bjælker og stolper er glammede sammen.

De hollandske bønders gårde på Amager afviger derimod en god del fra sjællandsk byggeskik: Tømmeret er ganske vist ikke særlig kraftigt, men det står altid tjæret, og i stedet for ét sidebånd har man to, så vægfladen deles tre gange på tværs, og hvor man ellers i sjællandsk byggeri har sat to-tre stolper ind i undergavlene, nøjes hollænderne med de to uundværlige hjørnestolper og satte kun et sidebånd mellem dem, så gavlen altså tværdeles i to afdelinger. Samlingen mellem bjælker og stolper er med gennemstukne bjælkehoveder.

Sjællænderne forstod at udnytte rummet under taget på bedste måde: Tagene var spær-byggede med spærene hvilende på tagremmen, og på grund af husenes ringe bredde og tagets stejlhed, blev der god plads ude ved siderne. Når de tværgående tømmerstykker mellem spærene, hanebåndene, sattes højt

Et ganske morsomt eksempel på sjællandsk udnyttelse af tagrummet i et lille bindingsværkshus i Skælskør. Der er føjet et vældigt mansardtag til den smalle bygning, og det tager næsten magten fra den.

Hus ved Jørlunde kirke med skalkestøttet tagskæg, der selvfølgelig svejfer elegant ud for neden. Gavltekanten er her brædeklædt med een på to, – en konstruktion, man næsten altid har valgt ved senere restaureringer, fordi den gør huset mere tæt. Oprindeligt var det almindeligst blot at sidestille bræderne.

Ofte ender gavltrekanter for neden med en lille drypsfæl eller vandnase, om man vil, og den bæres oppe af diminutive knægle. Kirkeladen i Farum.

oppe, gav det et fortrinligt loftsrum, selvom det sikkert har mindsket konstruktionens soliditet.

For at slå vand, som løb ned af taget, ud fra muren, blev der for neden på tagspærenes yderside anbragt nogle kileformede klodser. De kaldes skalke og får tagskægget til at bue en smule udad.

Husets gavl deles i undergavl og overgavl, og medens undergavlen gerne står i bindingsværk, er overgavlen i dag normalt beklædt med lodret stillede brædder. Hvor man ellers gerne andre steder i landet satte brædderne én på to, hvilket vil sige, at der over samlingen mellem to brede brædder sattes et smalt, så sprækken dækkedes, nøjedes sjællænderne oftest med at sidestille brædderne. Det var nemlig sådan set ingen skade til, at gavlen ikke var for tæt, for når vinden susede igennem, tørrede den hø, halm og korn, så det ikke

mugnede. I nyere tid har man ofte for at tætte beklædt en sådan brædegavl med tagpap, hvilket gerne har vist sig at få de frygteligste konsekvenser, for når vinden presser ind mod tagpappet, kan den meget let udvide hullerne omkring sømmene en smule, og kommer der så slagregn, drives en smule af væden ind gennem utæthederne. Når solen så siden bager på gavlen, bliver der drivhusvarme bag den, og i den fugtige varme trives svampe fortrinligt.

De rigtig gamle gavle var ikke brædeklædte. I stedet havde man stillet smækre stokke – støjler – op mellem gavlbjælken og det yderste spærpar. Der blev nu tvundet såkaldte dukker af langhalm, tang eller – oftest – ærtehalm, om støjlerne, og derefter flettedes der mellem dem med vidjer eller ris, så dukkerne holdtes godt nedpressede. Herpå blev der tvundet nok et lag dukker om støjlerne o.s.v., indtil hele gavltrekanter

På det meste af Sjælland bruger man at sætte halmmønning på taget og »låse« den med kragtræer som på dette hus i Jydstrup.

var udfyldt. Det var en lun beklædning, så længe den var nogenlunde frisk, men når dukkerne havde siddet en tid, sank de sammen og mistede de isolerende egenskaber, og så burde gavlen sættes om, hvilket var et større arbejde.

I dag er der næppe ret mange rafte-tage tilbage uden for frilandsmuseerne, men forhen var de almindelige i Midt- og Vestsjælland. For oven i taget anbragtes en åsbjælke, og to-tre steder blev der slået en kraftig tværgående lægte – en såkaldt sideås – på spærene. Der stillede så med jævne mellemrum rafter på tagremmen således, at de støttede mod sideåsen og rygåsen, og de tjente da som bund for taget af langhalm eller rør. Sjællænderne bandt deres tage, hvilket vil sige, at tække-materialet blev presset ind mod den bærende konstruktion ved hjælp af tæk-kekæppe, der lagdes vandret over tæk-kematerialet og bandtes fast til rafter

etc. ved hjælp af halmsimer – snoede halmbånd, kabelgarn – enkelte hampe-snore af dem, der bruges i reb – eller – senere tækkegarn og ståltråd. Tække-stokkene eller tækkekæppene blev altså siddende i taget, og efterhånden som dette blev slidt af vind og vejr, trådte kæppene frem og dannede et stribet mønster. For at vinden ikke skal flå taget op, er det ved gavlene beskyttet af vindskeder.

Tagrygningen har for det meste været med kragtræer, men enkelte steder på Holbæk- og Roskilde-egnen har man valgt at oplægge rygningstørv.

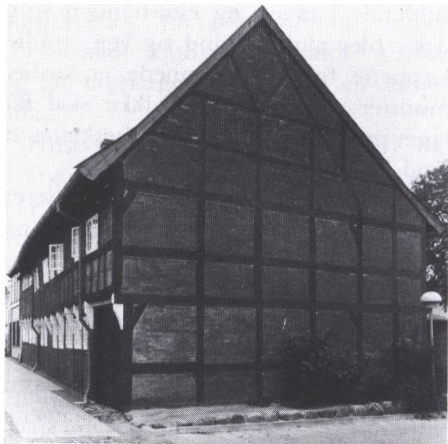
På Sjælland træffer man hovedsage-ligt høje, rette overgavle. Valmtage er ikke almindelige, men i Vestsjælland forekommer det, at man i flerlængede anlæg har sammenstødende hushjør-ner, hvor der ingen overgavl er.

På grund af husenes ringe bredde blev det ofte aktuelt med udskud. Her-

På Roskildeegnen blev der oprindeligt lagt tørvemønning på en del huse, og de er så senere blevet halmdækket, men kragtræer er det aldrig blevet til. Hus i Herslev.

ved forstås, at man et stykke uden for de egentlige bærende stolper satte en ekstra række, som ikke behøvede at

Også en form for udskud: Her er et gammelt bindingsværkshus i Skælskør engang blevet fundet for smalt, og så er der søjet til i bredden. Man kan tydeligt se, hvortil huset oprindeligt gik.

være så kraftige. Taget førtes så ned over det herved opnåede ekstra rum, som fik meget lavt til loftet. Der klinedes naturligvis så mellem den yderste stolperække.

I et udskud på stuehuset kunne man have skabe, alkover m.m., og i tærskeloen blev der bedre plads, når der løjedes et udskud til. Entré eller forstue kneb det også med at finde plads til i den smalle stuehuslængde, og derfor byggedes den ofte ud fra huset som et lukket bislag, hvor der netop var plads til at hænge overtøj etc. Denne pyntelige lille tilbygning er karakteristisk for Sjælland, Møn, og Lolland-Falster. Sidstnævnte steder træffes bislaget dog ikke så hyppigt som på Sjælland.

Det var ikke ualmindeligt, at der byggedes ud fra den ene gavl, og at taget forlængedes ud over tilbygningen, så den blev til det, der kaldes en lude eller lyde. I den opbevarede man gerne red-

Lude på væverhus fra Tystrup, nu i Frilandsmuseet i Sorgenfri. Konstruktionen er opbygget med brædder fastholdt af tværgående bånd, – faktisk blot nogle naturgroede stave. Den ene side af luden er åben, og taget bæres oppe af en stolpe. Der er bås til en gris. Som alle andre sjællandske bondehuse og gårde har dette kun een skorsten.

skaber, men der kunne også være plads til en gris. Det nedførte tag kan minde om et valmtag, hvad det faktisk ikke er – det er et halvtag. Det ses også, at udvoksningen først sker lidt nede på overgavlen, så gavlspidsen stikker op bagved. Det er ikke altid, man lukkede luden med klining, der kendes også åbentstående eksemplarer og luder med bræddevægge eller med risfletning mellem støjler.

De gamle sjællandske bondehuse og gårde havde kun én skorsten, til hvilken ildsted, grue, bilægger og bageovn var knyttet. Ildstedet var såmænd inde i selve skorstenen, og der stod man og lavede mad. Til bageovnen var der ikke plads inde, dens buttede krop skyder ud gennem husvæggen, og da den oven på det murede hvælv har en tyk klinet kappe som isolation, er den også sårbar over for fugt. Man valgte derfor gerne

Mere aristokratisk sjællandsk bindingsværk: Et fornemt klassicistisk stuehus med fløj-hoveddør i samme stil i »Bondebyena» i Kgs. Lyngby.

at forlænge stråtaget ud over den og lade det støtte på et par stolper eller på et par skrå tømmerstykker, der støder an mod husmuren.

Idealet for de gamle sjællandske gårde er det firfløjede anlæg lukket mod omgivelserne og kun tilgængeligt gennem gadeporten, der stængedes om aftenen. Gadeporten lå i længen over for stuehuslængen, der lå solret i anlægget som enten nord- eller sydflyj. Det var for det meste kun stuehuset, der havde vinduer. Alle de andre fløje måtte nøjes med beskedne glughuller. På Røsnæs i Vestsjælland havde gårdene den egenhed, at stuehuslængen ikke havde vinduer ud mod gårdspladsen men kun ud mod haven. Det skyldes kan hændes, at møddingen på de sjællandske gårde altid lå midt på gårdspladsen, og den var det ikke så hyggeligt at have udsigt til fra stuerne vinduer. Det varede til langt hen i forrige århundrede, førend man fik flyttet møddingen uden for gården.

Husmandsbrug kunne ikke bære et firfløjet bygningskompleks. Her tog man ofte til takke med én eneste lang længe, hvor man havde beboelse i den ene ende og stald i den anden.

Møn

Øen med de høje kridtklinter er bindingsværksmæssigt et brydningsområde mellem sjællandsk og – via Lolland-Falster – fynsk byggeskik. Møn hørte under Roskilde stift, hvorimod Lolland-Falster hørte under Fyns stift. På den vestlige og den østlige del af øen er det sjællandsk tradition, der er dominerende, hvorimod man på den sydlige del ske-

lede meget til det falsterske bindingsværk. Kun det smalle Grønsund lå mellem øerne, så mønboerne havde rig anledning til at se på falstersk bindingsværk, ligesom man givetvis har hentet håndværkere fra nabooen, når gårde skulle opføres.

Selv på de sjællandsk dominerede områder havde man imidlertid gerne vendt stormbåndet, så det skrånede op ad mod hushjørnet. Tækningen er som på Sjælland, dog synes man at have været lidt mere glade for kvartvålm i gavlene, end man var det på Sjælland. Tagets rygning holdes på plads af kragtræer.

Lolland-Falster

Det er noget rigere bindingsværk, man træffer på Lolland-Falster, end man ser på Sjælland. For det meste er fagene smallere, og tømmeret er kraftigere, men så opulent som på Fyn er det dog sjældent. Det er således ikke almindeligt at møde de mange små pyntelige skråbånd i de underste tavl fra fodremmen og op til hjørnerne mellem løsholt og stolpe. Ganske vist har man på Fri-landsmuseet under Lolland-Falsters Stiftsmuseum, hovedbygningen til en skovridergård fra Vantore ved Nysted, og den har skråbånd, men i virkeligheden er den ukarakteristisk for landbyggeriet på øerne og mere beslægtet med bybindingsværket.

Ligeledes de små lodrette tømmerstykker, dokker, optræder på Lolland-Falster mere sparsomt end i Østjylland og på Fyn. De lange stormbånd optræder næsten altid på gårde fra udskiftningstiden, der begyndte i 1780-erne.

Løllændingene – lollikerne – brugte fodrem i deres byggeri, hvilket tydeligt ses på dette detaljebillede af Dannemare-huset i Frilandsmuseet i Sorgenfri. Et stykke krumvokset tømmer er brugt til at lave en lille åbning ved portstolpen, det er et hønsehul, og hønsene måtte passe på ikke at falde over syldstenen, når de skulle ud.

Man har ofte efter fynsk skik sat dem i det andet fag fra hjørne eller port.

Man betjente sig på øerne af fodrem, som lagdes oven på syldstenene, mellem hvilke der var klinet med hvidt, kalkholdigt ler, som kaldtes moler. På den måde opnåedes et solidt fundament for stolperne, der tappedes ned i fodremmen, som lokalt kaldes sold eller soldtræ, medens syldstenene kaldes soldsten.

Stolperne er tappet op gennem tagremmen – læden – på den skulle tagets spær hvile, og for at det skulle stå fast, borede man undertiden et hul på hver side af stedet, hvor spærfoden skulle støtte. I disse huller sattes der så nogle solide pløkke. For at komme ned mellem dem måtte spærfoden tyndes ud til en tap, og medens spærfodens bryst bag tappen hviler på pløkkene, støtter tappen på tagremmen.

Skovridergård fra Vantore på Lolland. Der er her halvranker til støtte af stolperne. For oven er der gennemstukne bjælker, som sidder langt nede på stolperne, hvilket giver et vældigt styrterum på loftet. Styrterummet er det stykke loft med lodrette sider, der går fra bjælkelaget op til tagremmen.

Hus i Halsted på Lolland. Her er der ikke just sparet på dokkerne.

Lidt under tagremmen er bjælkerne tappet gennem stolperne med bjælkehoveder.

Det siges ofte, at der ingen forskel er på de lollandske og de falsterske bindingsværkshuse, men det er nu ikke helt rigtigt: Tagkonstruktionen byder ofte på visse forskelligheder. Således har

man på Lolland afskåret tagskægget vandret, medens man på Falster har afskåret det vinkelret på taghældningen. Begge steder er tagene bundne med tækkækæppe, og medens man oftest på Sjælland valgte at binde med simer eller garn, foregik bindingen her gerne med vidjer – senere også med ståltråd

Hus og udhus nær Halsted på Lolland. Der er brugt ranker i hjørnerne. De støtter mod stolpe nr. 2.

Gårdsrummet i Falstergården i Lolland-Falsters Stiftsmuseum. Man ser tagremmen under stråtaget, hvor der til spærenes afstøttelse er opsat en pløk på hver side.

Lolland-Falsters Stiftsmuseums Falster-gård er et herligt anlæg med mange snurrige detaljer. Således er stuehusets gavl vokset sammen med staldlængen på en såre malerisk måde. Bemærk det overkalkede bindingsværk og dryplælene.

En anden sælsom detalje fra Falster-gården: En bjælke er afstøttet med et krumt kobånd. – En betænkson konstruktion, der næsten ingen plads tager.

Dannemare-huset på Frilandsmuseet i Sorgenfri. Man ser, hvordan det tækkede parti under tagets halv valm svejfer ud og danner en skyne, – et læsted, hvor have-, og markredskaber kan ophænges. Taget er med krag-, eller vårtræer.

Tækket lollandsk overgavl. Halsted.

Der kunne sættes kileformede klodser – skalke – for neden på spærene for at svinge tagskægget lidt udad, men det forekom også, at der for neden til spærene bandtes såkaldte tagknægte. De har intet med de konsoller, der ellers går under betegnelsen »knægte«, at gøre. Kæppene rager neden for spæret, og de buer udad, så tagskægget kommer til at følge dem. Det mellemrum, der kom mellem tagremmen og selve taget, tæt-nede man på øerne – og i øvrigt også på Sjælland – ved at lægge ubrændte lersten eller halmviske op.

Det almindeligste var, at der tækkedes med langhalm, men for at få et tag, der også var pænt på indersiden, måtte der først strøs, hvilket vil sige, at der lagdes et lag op, som skulle forhindre tækkematerialets topender i at hænge og dingle inde på loftet. Til strølag brugtes helst de lange, robuste tagrør. På rygningen blev der lagt halm eller tang, som holdes på plads af kragtræer – også

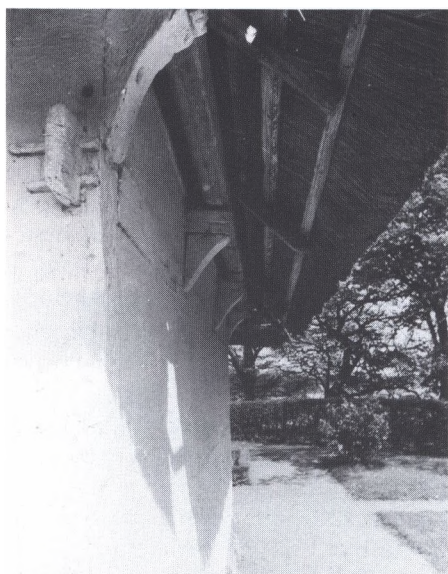
kaldet vårtræer. På Lolland har man runde tagskægskviste, som går under navnet svåller.

Der forekommer både spidstage og tage med valm. Førstnævnte er med vindskeder, og på Falster har man undertiden brugt at lade vindskedebrædderne krydse hinanden for oven og lade hvert af dem ende i et buet horn. Sammen danner disse horn en hesteskiformet figur, der er ikke tvivl om, at den har været betragtet som lykkebringende, og man ved, at sådanne gavlfignurer har været brugt helt tilbage til oldtiden.

Forhen var det meget almindeligt at tætne overgavlene med dukker af ærtehalm på støjler ganske som på Sjælland. Senere gik man i større udstrækning over til at beklæde gavltrekanter med sidestillede brædder eller at belægge den med et spåntag. Man fik spånen fra Sverige. Den er af fyrretræ og består af lange plader, der kan være rundede,

Det er ikke alene på tagene, falsterske huse kan have strå. Flere huse under godset Korselitze har halmbeklædte vægge.

Sådan opstår en skyne: Gavlbjælken lægges uden på gavlvæggen og bæres oppe af stikbjælker og knægte. På den måde tvinges taget ud fra muren, og under det bliver der et læsted.

svungne eller tilspidsede i den ene ende. Når spånerne er opsat rigtigt, vil der altid ligge tre lag over hinanden, og der bliver ingen utætheder, hvor vand kan trænge ind, ligesom beklædningen er vindtæt. Vel vedligeholdt med tjære kan en sådan belægning holde i langt over 100 år.

Også en lodret tækning af overgavlen har været almindelig. Den ses sine steder endnu. Som oftest har man ved denne type gavle ladet tækningens underste del svejfe et stykke ud, så der dannes et lille halvtag – en skyne – hvorunder forskellige redskaber etc. har kunnet stå eller hænge nogenlunde i læ.

For at få den tænkte overgavl ud i passende afstand fra husmuren, har man undertiden ladet gavlbjælken ligge uden på muren hvilende på knægte.

Længe byggedes der gårde med beboelse i den ene ende af en lang længe

En lang beboelseløng med udskud i den ene ende. Engestofte hospital fra 1730-erne. Den er rødkalket med sort afstolpet tømmer og hviler på en høj syld.

Et udskud kaldes på Lolland ofte et udsæt. Her ses det på Anne Huggemands hus, der oprindeligt stod et sted på Halsted Klosters jorder, men nu er flyttet til Lolland-Falsters Stiftsmuseum i Maribo. Udskudet er med stråklædt gavl.

Enlænget husmandssted fra Taagense på Lolland. Her er udskudet ualmindelig dekorativt. Det er opbygget af vældige marksten, og det udsvejfende tag holdes oppe af stolper mellem stenene. Frilandsmuseet i Sorgenfri.

Smedie fra Majbølle på Guldborgland. Her fik man allerede i 1700-årene rigtige brændte teglsten i tavlene. – Så fornemt var det ikke ret mange andre steder i landet. Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

Det lidt tørre bindingsværk i en gård nær Krænkerup lives op af en dodenkop afstolpning af tømmeret og hvidtning af fugerne mellem teglstenene.

og stald i den anden, hvortil kunne komme fritstående udhuse. Det helstøbte firfløjede anlæg, som var idealet på Sjælland, kom først senere til »sydhavsøerne«. Derfor er mange af de firfløjede gårde på Lolland-Falster ej heller så regelmæssige som det ses på Sjæl-

land, og i mange tilfælde bærer de tydeligt præg af at være begyndt som flere huse, der først senere er bygget sammen. Udskud langs siderne forekommer, og mindre anlæg med kun en enkelt længe er ikke sjældent forlænget med en lude i den ene ende. Denne kan

Fra det store byggeri: Den prægtige hestestald på Korselitze med overkalket tømmer.

Mindre hus under Engestofte. Her er taulene hvidtede og tømmeret afstolpet med sort.

være af et andet materiale end resten af huset, f.eks. store opstabledede marksten, hvilket giver anlægget et malerisk præg. Bislaget ved stuehusets indgang træffes, dog ikke så hyppigt her som på Sjælland.

Hvad angår udfyldningen af bindingsværkets tavl, så begynder man i gammel tid med lerklining. Dog nøjes man ikke med at kline alene på støjler. Der er fletværk af vidjer mellem støjlerne. Senere bliver det almindeligt at bruge ubrændte lersten, og til sidst rykker teglstenene ind.

I det gamle baroni, Guldborgland ved Guldborgsund, var man dog langt tidligere på færde med teglsten end i de andre dele af øerne. Indsætning af teglsten menes her at være påbegyndt allerede i 1760-erne og 80-erne under Poul Abraham Lehn, og udviklingen tog rig-

tig fart efter 1800, hvor der anlagdes et teglværk på den ene af baroniets herregårde, Berritsgaard.

De bøndergårde på egnen, der er bygget på denne måde, fremtræder oftest med brunmalet tømmer eller afstolpning med dodenkop, – et brunviolet pigment af jernteivle – røde teglsten og hvidt optrukne fuger, hvilket giver dem et festligt præg. Ellers var det længe brugt at overhvide væggene helt, ganske som det sås på Sjælland, og det synes først at have været på udflyttergårdene fra slutningen af 1700-årene, man forsøgte sig med tjæret eller malet tømmer, porte, gavlbeklædning etc. Siden fulgte man trop på de ikke udflyttede gårde, og i dag er det ret sjældent at finde overkalket bindingsværk på Lolland-Falster.

Bornholm

Klippeøen Bornholms bindingsværks-huse er i høj grad interessante: Man havde i ældre tid ikke så meget træ til rådighed, så det gjorde noget, for skoven i Almindingen var endnu ikke vokset op. Følgelig måtte der spares en hel del på tømmeret, og det gjorde man bl.a. ved at gemme det, til det var tjenligt. Det fik lov til at lagre meget længe, førend det toges i anvendelse – undertiden op til en snes år – og det var egetræ, man brugte. Et sådant stykke tømmer er stort set færdig med at arbejde. Derfor vrider konstruktionen sig ikke, og træet udvider sig og skrumper minimalt. Der kommer således ikke mange revner i tømmeret, og derfor ejheller så mange indgangssteder for råd m.m.

Undersøgelser synes at vise, at man f.eks. i 1600-årene havde fodrem i de bornholmske huse, og helt forsvandt dette bygningsled da ejheller, men i senere tid blev fodremmen oftest ude-

ladt, hvilket man nu også med en vis tryghed kunne tillade sig at gøre, fordi man mere generelt begyndte at mure høj sokkel op under husene, så regnvandet let kunne løbe af og ikke stod og satte råd i stolpeenderne.

På de større gårde havde et af husene ofte haft høj sokkel allerede i renæssancen og måske endnu tidligere. Det var det såkaldte lofts-, sals- eller herberghus. Bygningen rummede en stor sal, og hvis den var med høj sokkel, var adgangen til den gerne via en udvendig trappe med et stykke svalegang.

Salen var naturligvis i anvendelse, når der holdtes gilde på gården, men den kom ligeledes i brug, når fornemme folk eller embedsmænd på rejse skulle indkvarteres. Endelig fungerede den som ligstue, når nogen på gården var død, og der var plads til at have store skabe og kister med klæde etc. stående langs væggene. På loftet over salshuset opbevarede sædekorn og brødkorn, medens den eventuelle kælder tjente til

Den fornemme bornholmske gård på Frilandsmuseet i Sorgenfri. – Damaskegården – hvis stuehus rejser sig på en høj sokkel og har udskud i den ene ende. Bemærk, at gavltrekanter, der er bræddeklædt, er afstumpet i siderne. Fodremmen forløber – som karakteristisk for øens bindingsværk – i to plan. De går længst ned på langsiderne.

Selvom salshusene efterhånden forsvandt, beholdt stuehusene – eller rettere, de overtog – noget af salshusets majestætiske præsentation og hævede sig på en muret sokkel højt over omgivelserne. Dette stuehus er fra Hasle-egnen og har – hvad der desværre er sjældent på klippøen – beholdt sit stråtag. Der er ingen fodrem.

forrådsrum. Her havde man saltmaden og andet, der krævede kølighed for at holde sig, stående.

Der kendes eksempler på, at salshuset var fritliggende. I langt de fleste tilfælde var det dog sammenbygget med stuehuset, og det kunne ligge omgivet af de lavere længer nærmest som stenhuset i en middelalderlig borg.

I 16- og 1700-årene var salshusene almindelige på Bornholm. I dag er der ikke et eneste tilbage. Da man imidlertid gik bort fra salshusene, begyndte man i stedet at give stuehuset høj sokkel og i slutningen af 1700-årene blev den høje sokkel et gennemgående fænomen også ved mange udhuse, selvom stuehuset nok stadig mange steder fik lov til

Grunden kan skræne meget under de bornholmske huse, sådan som det ses her, og den høje sokkel afhjælper så uregelmæssigheden. Ofte muredes soklen af kløvede granitsten, og den kunne – som vist – blive dækket med tjære.

Der er ofte stor forskel i højden på stuehus og udhuse som her på Sct. Ibs præstegård.

at knejse lidt højere end de øvrige. Mange anser de bornholmske huses høje sokler for at være et udtryk for deres høje alder. Det er de altså ikke, sådan som vi nu ser dem. De fleste er fra forrige århundrede, og nogle få går tilbage til anden halvdel af 1700-tallet.

Som regel blev den høje sokkel opført af kløvede granitblokke, og med god mørtel imellem er det solid arkitektur. Soklen gør også på flere måder nytte. Mange steder er der bygget på klippegrund, som man ikke uden videre har kunnet få i vater, og soklen har så kunnet opsluge forskellene i niveauet.

Ikke sjældent benyttede man sig ligefrem af terrænets skrån, og lod f.eks. soklen under husets ene ende være ganske lav for så ud mod den anden at lade den tiltage i højde i takt med terrænets skrån og ende med en høj kælder. Ifølge gammel tradition kom denne næsten altid til at ligge under husets

salsende, som således også præsenterede sig mere stateligt.

Det skal i mange måder være godt at bygge sit hus på klippegrund. Imidlertid kan det have den ulempe, at hvis terrænet er fladt, kan regnvandet ikke løbe fra, men bliver stående i pytter og sætter fugt op i husene. Dette risikerede man ikke, når der byggedes på skrånende terræn.

Længerne på de gamle bornholmske gårde var iøvrigt sjældent bygget sammen, og grunden hertil var netop det skrånende terræn og bygningernes placering i forskellige niveauer. Afstanden mellem længerne er dog sjældent ret stor.

De bornholmske gårdspladser er herhjemme næppe overgået i fortræffelighed, men man havde unægteligt også det herligste brolægningmateriale ved hånden, nemlig øens sandsten, selvom andet også kunne finde anvendelse. Ud-

Den bornholmske museumsgård, Melstedgaard, kan bl.a. opvise en ualmindelig smuk gårdsplads, der overalt er brolagt.

spaltet i brud af passende størrelse lagdes sandstenene i fortove foran husene, og lidt forsænket i forhold til disse ligger så den let skrånende gårdsplads, der også ofte er brolagt. Der kan endog være lavet stenrender, som regnvand og

vand fra møddingen kan løbe bort igennem.

Der er mestendels stor afstand mellem stolperne i det bornholmske bindingsværk – et par meter er ikke usædvanligt. Til gengæld er de kraftige og

Der er gerne ret brede fag i de bornholmske bindingsværksbygninger, men de kommer til at virke smallere, når der som her, på Kofoedgaards stuehus, er opsat en dokke midtvejs i hvert fag. Over hoveddøren ses en lille gavlkvist. Som alle bornholmske bindingsværkshuse har den gennemstukne bjælker.

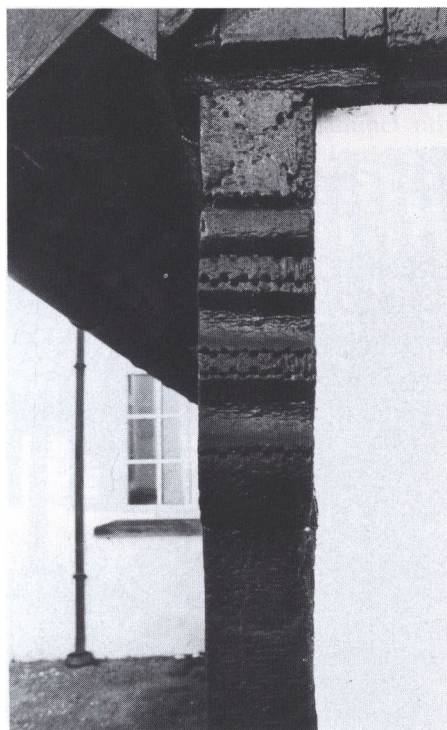
Gårdspladsen på Frilandsmuseets bornholmske gård. Man ser, at hovedhuset ikke er sammenbygget med staldlængen. Gårdspladsen er brolagt med sandstensbrud.

dertil en smule indadskrånende, så de lettere kan stå for vindpresset.

Mellem stolperne er der løsholter, og der er i nogen grad anvendt dokker, som på øen kaldes oplængder. De kan forekomme i både undertavl og overtavl, men ofte er de udeladt i de sidste. Skråbånd i tavlene ses på enkelte af kirkernes gamle klokketårne og i nogle få købstadshuse. I bøndernes huse og gårde er de ikke almindelige.

Rundt om i landet brugte man gavlknægte til at bære den lidt udkragende gavltrekant oppe. Vi møder dem på Samsø, på Fyn, Lolland og i Sønderjylland.

Bornholmerne har også gavlknægte, men de er – man havde nær sagt selvfølgelig – noget ganske andet end i de øvrige landsdele. Knægtene findes nemlig hér alene på hjørnestolperne, som de til gengæld er skåret ud i. Disse stolper er ret brede i husets længderetning. I den anden retning er de smalle, og for oven går et taphul igennem dem. Det er til gavlbjælakens bjælkehoved, som blev

Gavlknægt i våbenhuset på Nexø kirke. Den er fra første halvdel af 1700-årene og med enkle geometriske skæringer.

De allerfleste bornholmske huse har – uanset alder – gennemstukne bjælker som hér i Svaneke.

Hus i Aarsdale af den typiske mere spartanske klasse, hvor der udvendigt kun ses stolper og tagrem. I huse af den art er der ofte et indvendigt sidebånd.

stukket igennem dér og fornaglet med to tværgående nagler.

Strengt taget kan disse knægte vel i virkeligheden slet ikke betragtes som egentlige knægte, de er snarere et stolpehoved, og oftest er de med rigt profileret, tunget kant. Man kender enkelte eksemplarer fra renæssancen, de er ganske enkle i udformningen, men fra slutningen af 1600-årene og op gennem 1700-tallet bliver de med stadigt kraftigere svungne former og rigere profileringer. Skæringerne er dog altid ganske simple og alene med geometriske figurer. – I begyndelsen af 1800-årene opfører man med den festlige udsmykning af hjørnestolperne.

Hjørnestolperne tappedes op gennem tagremmen, hvorimod gavltrekanthen hviler på den lavere siddende gavlbjælke, hvilket giver gavltrekanthen en stump afslutning i hjørnerne.

Bornholmerne var ikke meget for at opgave gamle, hævdvundne byggetraditioner, og medens man andre steder i landet i slutningen af 1700-årene og i begyndelsen af forrige århundrede gik over til at lægge loftsbjælkerne oven på tagremmen, – evt. kæmmede sammen med denne, fortsatte man på klippeøen med at anvende gennemstukne bjælker, sikkert både fordi, det er en solid byggemåde og fordi man derved kunne bibeholde det nyttige styrterum på loftet. Følgelig kan man ikke på Bornholm bedømme en bygnings alder efter de gennemstukne bjælker.

Iøvrigt kan man på øens østlige del træffe på et fænomen som et dobbelt bjælkelag, hvilket giver to gennemstikninger i den samme stolpe. Det øverste bjælkelag er da de såkaldte bindebjælker, der holder konstruktionen sammen, medens de nederste bjælker bærer

et forsænket loft. Noget sådant havde man f.eks. over stalde, hvor det var nyttigt, at loftshøjden ikke var for stor, fordi rummet så blev for koldt om vinteren.

Bornholm er den danske egn, hvor man længst holdt fast ved bindingsværket: Endnu i begyndelsen af dette århundrede var det almindeligt, at især mindre huse opførtes af bindingsværk. Bornholmerne var ejheller blege for at gå ind for en byggetradition, som alle andre steder i landet betragtedes som håbløst forældet:

Vi har læst om sidebåndene, der er karakteristiske for bindingsværksbyggeri i nogle sjællandske egne, og som i den forbindelse betragtes som et meget konservativt fænomen, der da også har rødder tilbage til den grå middelalder.

På Bornholm meldes der intet om anvendelse af sidebånd i gammel tid, men pludselig i midten af forrige århundrede dukker de op, og der opføres en del huse med sådanne konstruktioner: Som det vil erindres, består sidebåndet af et langt, bredt, ikke særlig tykt stykke tømmer, der i løsholthøjde forløber ned gennem huset fra stolpe til stolpe. Sidebåndene overflødiggør løsholterne, og de er blot blevet skåret et beskedent stykke ind i stolperne samt derpå sømmede fast. Eftersom de bornholmske sidebånd sidder på væggenes inderside, ser man ikke meget til dem, men de gør skam i høj grad deres nytte.

Bornholmerne gjorde den iagttagelse, at sidebåndene på en måde var løsholterne overlegne, ganske simpelt fordi de ikke tappedes ind i stolperne. Efterhånden som tømmeret skrumper en smule, bliver tæpningerne nemlig let lidt løse, hvilket på længere sigt kan gøre hele konstruktionen noget vak-

I dag er tavlene på de bornholmske gårde og huse for det meste udmurede med tegl som her på et nordøst-bornholmsk hus, men forhen var det lige så ofte lerklinede tavl eller tavl med isatte sandstensplader, man traf. Den stærke skrånen på terrænet og den høje kampestenssokkel kræver også en høj trappe.

lende, – især hvor fodrem mangler. Sidebåndskonstruktionerne bliver ikke let løse, og skulle det endelig ske, kan problemet ofte ordnes ved, at der slet og ret slås et par ekstra søm i.

Sidebåndskonstruktionerne tillod, at der sparede en mængde tømmer. Faktisk kunne man foruden dem nøjes med stolper og tagrem. Enklere kan det ikke være, og det betragtedes da ej heller som fint byggeri, tvært imod var det mest huse til småkårsfolk samt evt. sekundære udbygninger på gårdene, der opførtes på den måde. De må imidlertid have været gode nok alligevel, for en pæn del af dem står endnu.

Tavlene er undertiden udfyldt med

lerklining på en grund af støjler og risfletning. Dog har man undertiden i stedet foretrukket den noget mere solide løsning at opmure brud af Nexø-sandsten med lermørtel, og aller fornemst er det med sandstensplader hugget til, så de passer nøjagtig ind i tavlene og fylder dem helt ud. Sandstensplader blev fortrinsvis sat ind i de nedre tavl, hvor de fastholdtes med store jernnagler. Når man ikke brugte dem så meget i overtavlene, var det dels fordi en lerklining nok kunne holde her, dels fordi der kunne ske alvorlige ulykker, hvis en plade løsnede sig og faldt ud. I kanterne mellem plader og tømmer tætnedes der med mos eller fæhår. I 1600-årene, for

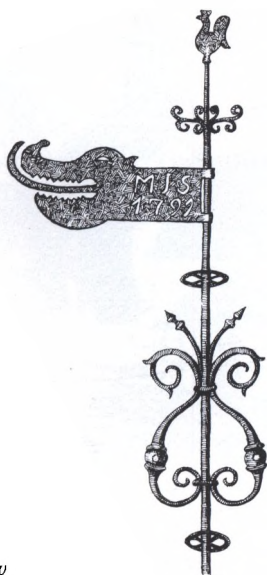
Om – og tilbygninger på huse røber sig ofte ved forskydninger i bindingsværket som her i Aakirkeby.

mangel på træ blev følelig, byggedes der en del bulhuse – i princippet bindingsværk, hvor tavlene er udfyldt med vandret stillede bulfjæle af egetræ. Intet af dette byggeri er bevaret i dag.

De bræddeklædte tjærede overgavle skyder gerne et stykke ud over undergavlen for at undgå, at der siler vand ned ad denne. I kanterne ligger der vindskeder til beskyttelse af stråtaget, og fra overgavlens midte rejste der sig på de gamle bornholmske gårde en husbrand, hvilket vil sige en tilspidset – evt. tillige udskåret – stage, en slags magisk lynafleder. Den anvendtes ofte til anbringelse af en vindfløj kaldet en dragahov, fordi den var udformet som et dragehoved med spillende tunge.

Overgavlene har ikke altid været bræddeklædte på alle gårde og huse. Forhen var risflettede gavle almindelige, og ofte var det med lyngris, der var flettet. Selv rødder af kvikgræs fandt anvendelse til sådant fletværk. Det var et billigt materiale, som der altid kunne skaffes rigelige mængder af – og så var det sejt som en ulykke og næsten uforgængeligt.

Raftetage var meget udbredte på Bornholm. De har adskilt sig en del fra

Dragahov

Dette nydelige fiskerhus i Bølshavn har endnu stråtag, der efter bornholmsk skik er uden kragtræer. Derimod er der husbrand i hver gavl – smukt udsavede endda – udsavel vindskede og bræddeklædt gavl.

landets øvrige raftetage ved, at rafterne, som hvilede på spærene, her var bundet sammen i firkantede rammekonstruktioner. Tækkematerialet var halm eller lyng, og det blev bundet fast til lægter eller rafter med tækkækæppe og vidjer eller simer og – senere – med garn. Man har så at sige udelukkende brugt rygning af græstørv, og kragtræer forekommer derfor normalt ikke. I dag har Bornholm desværre ikke mange stråtage tilbage. Først forsøgte man sig med spåntækning som erstatning, men den var ikke holdbar. Skiferbeklædning var man ejheller tilfreds med, og teglsten var nok gode, men også dyre. De ses dog stadig mange steder. Det er nu i

meget høj grad de nyere pladetage, der dækker over klippeøens huse.

I de gamle bornholmske gårde var kviste med bræddesider almindelige, og det samme gjaldt tagluger af brædder, der fulgte tagets hældning og altså ikke sad i en kvist.

Tømmeret er gerne tjæret, men farverne på tavlene er forskellige. På den nordelige del af øen er de hvidkalkede, på den sydlige del farves de røde. Sort tømmer og gule tavler er ejheller ualmindeligt. I byerne er der mange andre farvevarianter.

Bornholm har ikke landsbyer. Gårdene ligger som enestegårde spredt ud over landskabet. Omkring 1800 var så godt som alle de større af øens gårde firlængede. Midt på gårdspladsen kan

Nexø kirke er særdeles røjnefaldende med tårnets bindingsværksoverdel, tagrytter med bindingsværk og våbenhus i bindingsværk. Tømmeret er tjæret og tavlene er hvidkalkede.

Ikke mindst bybindingsværket på Bornholm er farvestrålende. Erichsens gård opført 1807, står med sort tømmer og røde tavler og har en fin gavlkvist mod gaden. – Den er fra omkring 1830.

findes en mindre, fritstående længe, den kaldes gårdkonen, og man har ikke længere noget sidestykke til den andre steder i landet.

Hvor det gamle salshus var aristokraten på de store bornholmske gårde, må gårdkonen betegne som en kvinde af folket. Hun kan ikke, som mange ellers har troet det, føre sine aner tilbage til middelalderen. Faktisk gør hun næppe sin entre førend i anden halvdel af 1700-årene, – velsagtens nogenlunde samtidig med, at salshuset forsvinder.

Gårdkonen er først blevet aktuel, når selve anlægget var færdigbygget med fire fløje og man fandt, at der var behov for en ekstra længe. Der blev sjældent ofret megen stads på hende, tvært imod var hun for det meste et genbrugsbyg-

geri, hvortil man hentede materialerne fra en anden gård under nedbrydning. Det var nok bl.a. den slags, der kunne forlede folk til at tro, at hun var et meget gammelt fænomen, for enhver kunne jo se, at tømmeret i hende bar præg af mangfoldige års vind-, og vandslid, ligesom konstruktionerne i hende kunne være af ældre type, end de ellers forekom i gården.

Hovedårsagen til, at gårdkonen anbragtes midt på gårdspladsen var utvivlsomt, at man derved søgte at beskytte hende mod for hårdt vejr, men til trods for denne forsigtighed, stod de færreste af den slags huse ret længe, og i dag er der kun ganske enkelte tilbage.

På navnet har man ingen forklaring, og om nogen bestemt anvendelse har

Væggene blev pudsede, så sten og fuger dækkedes, inden der blev kalket med en eller anden farve. De pudsede vægge ses her på en gammel gård i Grønnegade i Rønne.

Ved flere bornholmske gårde havde man små gårdmøller. Denne hedder Vang mølle og ligger ved en bjergbæk med stærkt fald. Der behøves ingen mølledam.

der ikke være tale. Nogle gårdkoner tjente som vognskure, andre som brændselshuse, som kalve-, eller hønsehuse, som opholdssteder til svin og får etc., og i tilknytning til gårdkonen kunne der være bygget et mindre indekukke, hvor dyrene kunne gå ud og få sig en mundfuld frisk luft og lidt solskin.

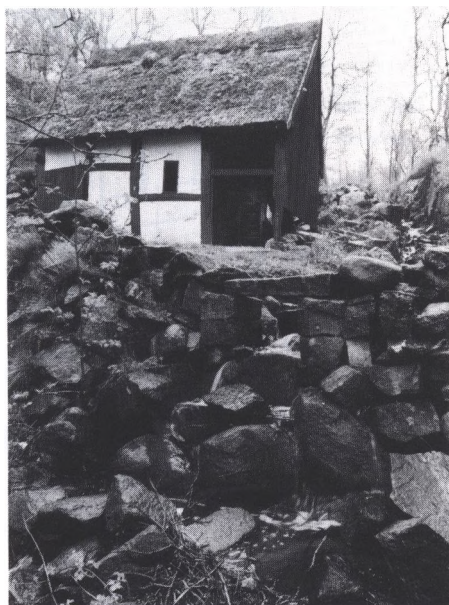
På en del bornholmske gårde varetog man selv kornets formaling og havde til formålet en lille gårdmølle, som meget vel kunne være af bindingsværk og drives med vandkraft. Mange steder i klipperne er der små bække, og der er stærkt fald på vandet, så det ikke er noget større problem at få drevet en mølle derved. Den smukke Vang mølle ligger endnu på sit sted på klippeøen, og Frilandsmuseet i Sorgenfri har fået opstillet en gammel bornholmsk gårdmølle i bindingsværk.

Frilandsmuseets bornholmske gårdmølle. Her har faldet åbenbart været mere beskedent, så man har måttet stemme op til en mølledam.

Det er det østdanske bindingsværk, der er omtalt i denne bog. Fyn, Jylland og Slesvig udgør det vestdanske område, og byggeskikken afviger her væsentlig fra den østdanske. Skåne hørte med til Østdanmark, og der er mange lighedspunkter mellem bornholmsk og skånsk bindingsværk. Længere ude er bornholmsk bindingsværk beslægtet med det sjællandske.

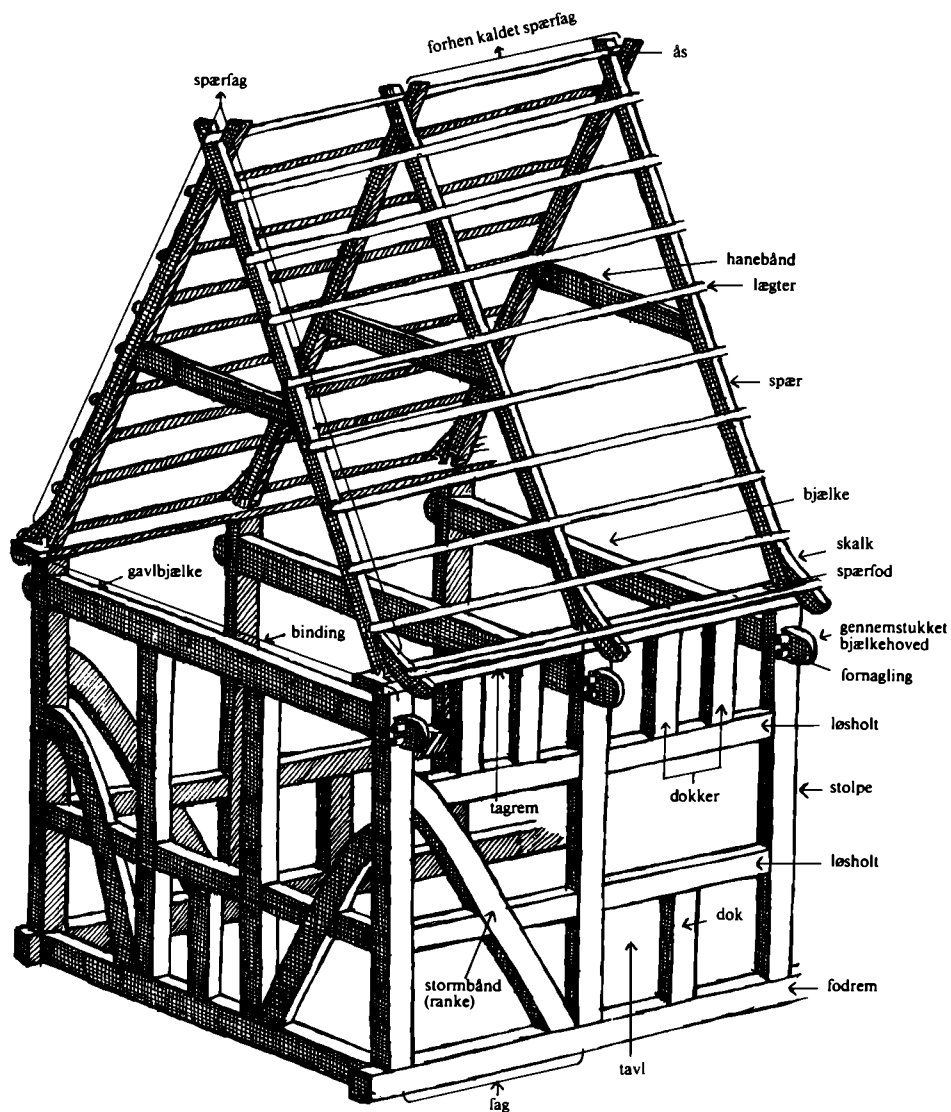
Det østdanske bindingsværk er så langt fra landets rigeste. Derimod kan man nok påstå, at det er mere individuelt end det vestdanske. Ofte har de spartanske konstruktioner en særlig malerisk ynde, hvad mange af vore kunstnere har haft et vågent blik for. Man kan ikke undre sig over dette, for magert eller rigt, så er bindingsværk den smukkeste og hyggeligste byggemåde, der findes.

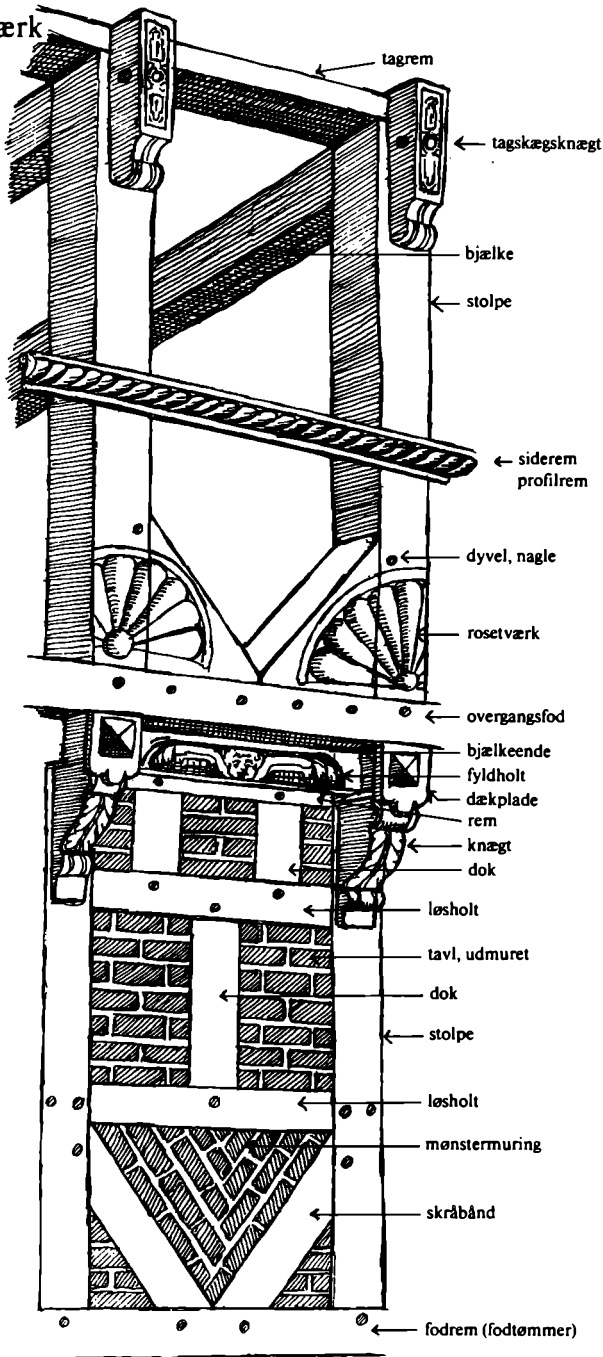
Vang mølle på den anden side. Der er blik ind til møllehjulet, og efter at have afgivet kraft, risler vandet videre ned over klipperne.

Oversigtsbillede

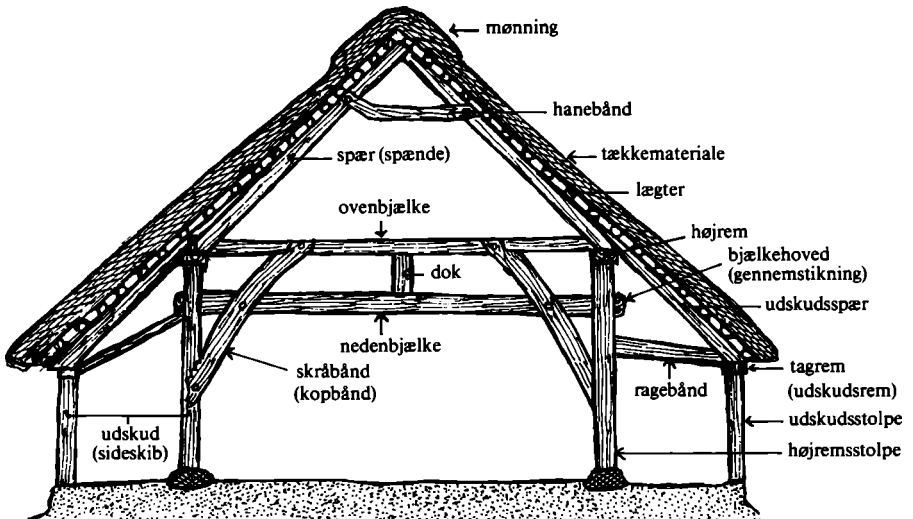
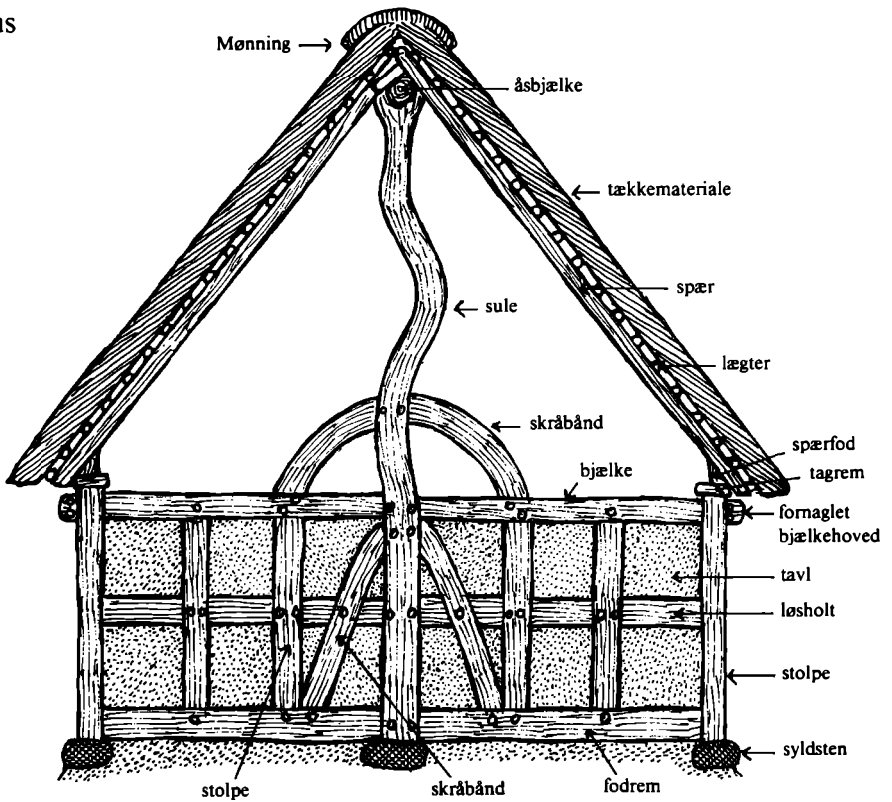
Bindingsværkshus med spærtag

Bybindingsværk

Sulehus

Højremshus. – Gården fra Vinkel på Hjerl Hede.

Tømmerteknik

Fældning af træerne fandt sted med økser. Stammerne kløvedes indtil i 700-årene op ved hjælp af kiler. Først senere begyndte man at save planker etc. ud af stammerne. Det skete over en savgrav, hvor en mand stod nede i graven og en anden oven på stammen, og de trak så en bred sav gennem træet.

Tømmeret tildannedes med økse: Det renhuggedes og afligedes med en bredbil, der har et meget bredt blad og et lidt skråtstillet skaft. Ved hjælp af denne økse af-

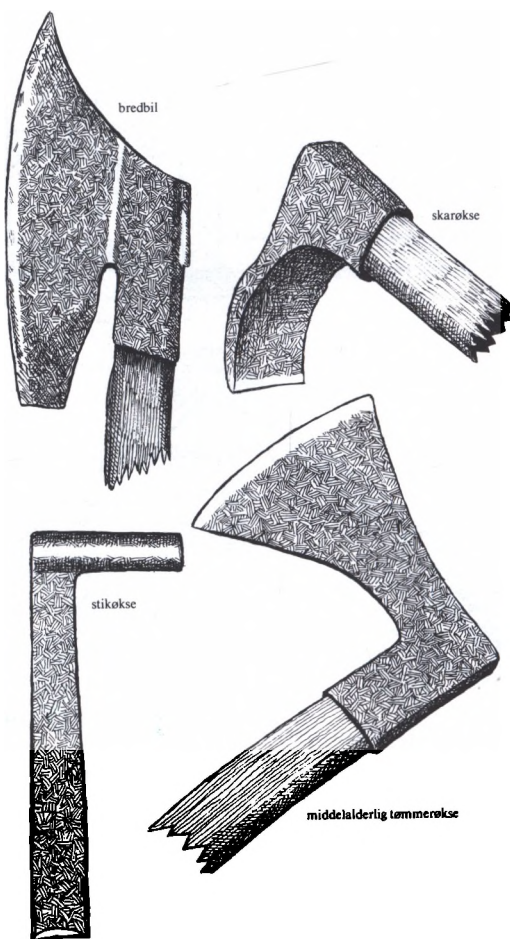
barkedes og afspånedes stammen, til den f. eks. fik den firkantede form, som skulle bruges til en stolpe.

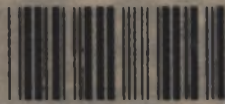
Til planering af flader og udhugning af større partier betjente man sig af en økse med tværstillet blad, også kaldet en tvær- eller skarøkse, og finere tilretning af taphuller etc. fandt sted med en stikøkse, der mest af alt minder om et stemmejern med et vinkelstillet kort skaft.

I middelalderen havde man ofte kombinationsøkser, der brugtes til både træfældning og afretning af tømmeret.

Huller til dyvler bores i træet.

Tømmerøkser

137202298

.SlægtsBiblioteket

1 5 2 1 1 7